

FERRANDO, ANTONI / ESCARTÍ, VICENT JOSEP (EDS.): *Jaume I, Llibre dels feits*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua / Universitat de València, 2024, 570 p., ISBN: 978-84-1118-366-6

És de sobres conegut i reconegut que el *Llibre dels feits* de Jaume I és una de les obres cabdals de la historiografia i la literatura medievals en llengua catalana. Per això la publicació d'una nova edició crítica del text, amb l'objectiu de fer-lo arribar a un públic major, és un fet significatiu que cal posar en valor. L'edició que tenim a les mans, publicada conjuntament per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i la Universitat de València, és a càrrec de dos filòlegs que necessiten poca presentació: Antoni Ferrando i Vicent Josep Escartí, tots dos professors catedràtics (el primer ja professor emèrit) del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València i investigadors destacats en el camp de la filologia i la història.

Més d'una dècada després de l'edició que Ferrando i Escartí van preparar per a l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i la Biblioteca de Catalunya (2010) en què, per primera vegada, van editar íntegrament el manuscrit C —conservat a la Biblioteca de Catalunya com a «Ms. 1734 (Bon. 10-VI-3)»— del *Llibre dels feits del rei Jaume*, els investigadors ens ofereixen ara una versió filològica revisada, que incorpora nombroses aportacions textuais, lingüístiques i històriques. Aquesta nova edició presenta un aparat crític més complet, inclou els índexs toponímic i antroponímic i compta amb la corresponent versió digital. Però més enllà dels avantatges d'aquest nou format, l'estudi, rigorós i exhaustiu, representa una contribució rellevant tant per al camp de la filologia com per a una millor comprensió històrica de la figura de Jaume I i la seua obra. Perquè la crònica no és només un relat justificatiu de conquestes i fites polítiques; com a testimoni directe de l'obra i la figura de Jaume I, és un document que reflecteix les idees i els valors d'una època, amb una gran càrrega simbòlica que modela la percepció del monarca durant segles, com s'encarrega de demostrar

Vicent Josep Escartí en l'estudi preliminar que precedeix l'edició, «El *Llibre dels feits*: de l'entorn reial a la difusió digital».

Encara hi ha un altre treball preliminar que encapçala l'obra, titulat «El *Llibre dels feits* del rei en Jaume. La versió canònica de la crònica jaumina», en què Antoni Ferrando justifica de manera extensa la tria del manuscrit C —conegut com a *manuscrit d'Amaians* i copiat per Juan de Barbastro el 1380, un dels escriptors més prolífics de Pere el Cerimoniós—, com a *codex optimus* i analitza la transmissió manuscrita de la crònica fins a la seua edició el 1557. En aquesta seixantena de pàgines, Ferrando explica les decisions filològiques preses i reflexiona i es posiciona sobre algunes qüestions problemàtiques o que han suscitat discussió entre la crítica. D'entrada, el filòleg reconeix la complementarietat dels manuscrits H —el *codex antiquior* i el més reconegut pels estudiosos— i C atesa la diferència de contextos i criteris, però justifica la tria de C com a manuscrit base per a la present edició crítica. Argumenta que el ms. C és el «representant més antic de la versió que el rei Pere el Cerimoniós considerà com a canònica» (p.9), «és el més complet i fidel des del punt de vista onomàstic i lèxic» (p. 35) i addueix que és el manuscrit que conserva de manera més fidel els trets lèxics del català extremoccidental que el rei Jaume I aprengué en la seua infantesa i joventut. Alguns trets textuais, lingüístics i onomàstics que són específics de H s'explicarien, en canvi, per la mà del copista, el monjo Celestí Destorrents, que era catalanooriental. Contràriament, segons Ferrando el copista de C, Juan de Barbastro, que era aragonesòfon «difícilment podia deixar-se influir pels seus hàbits fonètics [...] i encara més difícilment podia prendre's la llibertat d'introduir modificacions gramaticals i lèxiques, ja que havia de fer per manament reial una rigorosa còpia oficial» (p.26).

En aquest sentit, quant a la preferència de la resta d'edicions pel manuscrit de Poblet (H), argumenta que adoptar les lliçons del ms. H en comptes del ms. C —i de la resta de testimonis de la mateixa família textual— pot conduir a incórrer en algun error històric. A tall d'exemple, assenyala un cas concret (p. 31-34) relacionat amb el tribut que havien de pagar els musulmans menorquins al rei, en què es presenta la discrepància entre les lectures *barques* (ms. H) i *besants* (ms. C). L'anàlisi de Ferrando, contràriament al que considera l'edi-

ció de Bruguera (1991), es decanta a favor del manuscrit C, ja que la lectura *besants* es confirma mitjançant la documentació arxivística de l'època, que en corrobora el pagament. En la mateixa línia, en les notes que fa sobre l'acarament textual entre H i C adverteix que els 84 errors que Bruguera detecta en C en són en realitat 64 si s'exclouen els 20 errors dels quinze folis copiats maldestrament als segle XVI per un amanuense mallorquí. Per això l'edició de C que presenten Ferrando i Escartí ha substituït aquestes seccions afegides — corresponents als folis 2-8 i 10-17— de C pel text original corresponent a D, el manuscrit més pròxim textualment a C. Igualment, han suplit les omissions textuais de C a partir de H.

Antoni Ferrando també dedica part del treball a formular i recollir algunes hipòtesis sobre la formació de l'arquetip del *Llibre dels feits*, explica amb detall les dues famílies textuais, procedents de H i C i acara la configuració de l'*stemma coodicum* de Biosca (2015) amb el que ell proposa. Creiem, doncs, que la diversitat de perspectives sobre els manuscrits en les diferents edicions i en els diversos treballs posa de manifest la rellevància de la recerca en humanitats i la necessitat fonamental de les edicions crítiques de textos antics.

D'altra banda, és realment destacable el recorregut històric que Vicent Josep Escartí traça sobre la recepció de la figura de Jaume I i del *Llibre dels feits* en l'estudi introductori ja esmentat. L'historiador ofereix un repàs exhaustiu i detallat de l'interès per Jaume I i la seua obra des de l'edat mitjana fins a l'actualitat, des del segle XIII fins al XXI. Escartí inicia la proesa analitzant els textos medievals que aborden la figura del Conqueridor, des de les composicions dels trobadors que critiquen o lloen el rei fins a la influència més o menys evident del *Llibre dels feits* en altres cròniques medievals, com la del rei Pere el Cerimoniós. Sota les ordres d'aquest monarca, precisament, s'elaboraren els principals manuscrits de la crònica jaumina, com ja ha estat dit. Al Renaixement es manté viu aquest interès pel *Llibre dels feits* i al cap i casal aquesta és la primera crònica medieval que s'imprimeix. De la mateixa època data el manuscrit N —que pertany a la família β i sembla que deriva del manuscrit C, considerat *codex optimus* en aquesta edició—, en què trobem anotacions marginals de l'historiador aragonés Jerónimo Zurita. Igualment, el ressò de

la veu del Conqueridor plana per un gran nombre de textos d'autors diversos, des dels valencians Pere Antoni Beuter o Rafael Martí de Viciania fins als aragonesos Jerónimo de Blancas o Bernardí Gómez Miedes, que va parafrasejar en llatí l'obra jaumina. Escartí apunta que precisament aquesta insistència en la figura del rei conqueridor com a model de la dinastia dels Àustries podria haver contribuït que Gómez Miedes fora promogut a bisbe d'Albarrasí. A finals del segle XVI Joan Baptista Binimelis també va recórrer a la crònica per documentar la conquesta de les Illes Balears als seus escrits, mentre que als *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* de Cristòfor Despuig es posen en relleu tant el passat esplendorós de la Corona d'Aragó com la figura de Jaume I. Als segles XVI i XVII, doncs, cronistes, historiadors, escriptors i bisbes difondran la figura del Conqueridor com a model de monarca.

Durant el Barroc, l'ús de la crònica i la figura de Jaume I adquirí un enfocament diferent, però l'atenció que suscitava no minvà. Autors com Gaspar Escolano i Francesc Diago contribuïren a difondre una imatge idealitzada del monarca, sovint basada en fonts poc rigoroses. És també d'aquesta època el manuscrit L, que inclou una reproducció del text de Poblet, copiat en paper pel pare Ribera, així com una còpia parcial de la versió llatina elaborada per Marsili. A més, Juan Tornamira de Soto parafrasejà el *Llibre dels feits* al *Sumario de la vida política y hazñosos hechos del rey don Jayme I de Aragón*, mentre que el jurista Lorenç Mateu i Sans en va traduir la crònica a l'espanyol, en un text que, malauradament, no s'ha conservat. Amb la seua anàlisi exhaustiva, Escartí evidencia la presència, al llarg d'aquests segles, de la crònica reial tant en l'àmbit erudit com popular.

El record del monarca medieval i la seua obra també va perdurar al segle XIX i prendria volada durant la Renaixença, amb la redescoberta i la revalorització del passat medieval. En aquest context, l'any 1848 es publicà la primera edició íntegra del *Llibre dels feits* en castellà, a càrrec de Marià Flotats i Antoni de Bofarull i el 1873 la primera edició moderna en català, per part de Marià Aguiló. Proliferaren llavors els estudis sobre la vida de Jaume I i els poemes en el seu honor, fins a erigir el rei com un símbol i referent tant de l'imaginari col·lectiu valencià com de la connexió històrica entre Occitània i la Corona

d'Aragó i de la unió de la terra que comparteix la mateixa llengua. L'interès per la figura del monarca transcendí les fronteres i arribà fins a Castella i altres parts d'Europa. Finalment, Escartí posa l'atenció en les distintes edicions que s'han fet de la crònica durant el darrer segle. Exemple de la democratització de la figura i l'obra del rei és la primera edició, el 1905, en dos volums, del *Llibre dels feits* amb regularització ortogràfica, edició que serveix per encetar la «Biblioteca clàssica catalana» i que seguiria amb la publicació dels nou volums de l'obra a l'editorial Barcino (1926-1962). Per acabar, l'historiador duu a terme una anàlisi exhaustiva que arriba fins a les edicions més recents, destacant-hi l'obra de Ferran Soldevila (1971), probablement la més difosa, així com la primera edició crítica, a càrrec de Jordi Bruguera el 1991, i els nombrosos estudis i traduccions realitzats en les darreres dècades. L'última edició, que ressenyem en aquest moment, és la versió filològica revisada de l'edició de Ferrando i Escartí de 2010, amb un aparat crític més complet, que inclou els índexs toponímic i antroponímic, i amb la corresponent versió digital.

El lector que supere les 130 pàgines que venim de sintetitzar es trobarà, llavors, amb una obra magna: la crònica d'un rei i d'una època gloriosa, presentada en una edició enriquida amb un aparat crític sòlid. És aquesta una fita més en la prolífica obra de Ferrando i Escartí i, també, en l'estudi crític d'aquesta crònica reial, la primera de les quatre grans cròniques que enceten la literatura catalana. Sens dubte, aquesta aportació no només consolida el coneixement sobre l'obra i la seua tradició manuscrita, sinó que obri noves vies per a futures investigacions en el camp de la filologia i la historiografia medievals.

MARIA SAIZ-RAIMUNDO

Universitat de València

maria.saiz@uv.es

ORCID 0000-0002-2603-5936